

Henrik Örnlinde & Rickard Ulmestig

Gör din plikt och kräv din rätt

– en relationell etnografi av arbetslinjens hegemoni på medborgarkontor i den urbana periferin

Navigating Duty and Rights - A Relational Ethnography of Work-First Hegemony in Municipal Service Centres in the Urban Periphery

The "work-first approach" (*arbetslinjen*) is a fundamental concept in Swedish welfare policy, shaping both progressive and regressive policy agendas. In contemporary political discourse, marginalised communities have become the focus of initiatives aimed at reinforcing the work-first approach among the unemployed through increased conditionalities. Consequently, the work-first approach has become a site of struggle over the direction of Swedish labour market and welfare policies. This article aims to analyse how the work-first approach is realised as a hegemonic practice within municipal service centres located in marginalised communities. Based on a relational ethnographic approach, we examine how the work-first approach is realised in daily interactions between residents and community guides, as people navigate administrative activation measures, experience hyper-exploitation, and manage life on the margins of poverty. Our findings highlight the fluid nature of the work-first approach, demonstrating how it is both reproduced and contested across different social contexts. We argue that the work-first approach, as a hegemonic idea, faces a significant challenge: increasing social conflict and coercion within the welfare system and labour market are undermining the active consent of marginalised groups—a consent critical for maintaining the work-first approach as a dominant framework in Swedish policy.

Keywords: work-first, activation, relational ethnography, marginalised communities, hegemonic practices

Henrik Örnlinde är doktorand i socialt arbete vid Institutionen för socialt arbete, Linnéuniversitetet.

Rickard Ulmestig är professor i socialt arbete vid Institutionen för socialt arbete, Linnéuniversitetet.

Kontakt: Henrik.Oernlind@lnu.se

Introduktion

Sedan början av 1900-talet har uppmaningen ”gör din plikt och kräv din rätt” varit ett vägledande medborgarskapsideal: att uppfylla samhällsliga plikter är en förutsättning för att kunna utkräva medborgerliga rättigheter. Uppmaningen tillskrivs ofta August Palm, en agitator för arbetarrörelsen runt förra sekelskiftet. Genom att betona plikten framhävde Palm medborgarnas gemensamma ansvar för samhället. Pliktens tydligaste uttryck går att finna i ”arbetslinjen”, som sedan 1910-talet varit ett centralt begrepp inom social- och arbetsmarknadspolitiken (Junestav, 2004). Arbetslinjen har dock visat sig att vara ett mångtydigt begrepp som inrymmer olika betydelser och konkurrerande idéer som kan mobiliseras för olika ändamål.

Inom den tidiga socialdemokratins representerade arbetslinjen ”rätten till arbete”, kombinerat med krav på ett socialpolitiskt skydd mot de sociala riskerna i en kapitalistisk ekonomi för med sig, såsom arbetslöshet, arbetsskador och fattigdom. Den retoriska figuren ”gör din plikt och kräv din rätt” var inbäddad i ett socialdemokratiskt hegemoniprojekt, som omfattade lönearbetet som livsform, skötsamhetskulturen, samförståndspolitiken och välfärdssystemet (Stigendal, 2016). Socialdemokratiens hegemoniska projekt var mycket framgångsrikt och lyckades skapa breda klasskompromisser, minska fattigdomen och förbättra levnadsstandarden för stora delar av befolkningen (Esping-Anderson, 1990; Hort, 2014). Sverige gick från att vara ett av de fattigaste länderna i norra Europa till att bli ”världens mest jämlika land” (Bengtsson, 2020).

Med den ekonomiska krisen och massarbetslösheten under 1990-talet intensifierades de politiska striderna om arbetslinjens innehåll och realisering (Junestav, 2004). Målet om full sysselsättning fick stå tillbaka för krav på prisstabilitet, flexibilisering av arbetsmarknaden och omtolkning av socialförsäkringarna, vilket resulterade i en mera kravfylld arbetslinje (Bengtsson & Jacobsson, 2022; Dahlstedt & Neergaard, 2019; Hvinden & Johansson, 2007). I dagsläget är frågan om arbetslinjen återigen i fokus, eftersom aktivitetskrav inom försörjningsstödet utreds, och röster har höjts för att ”införa en arbetslinje i försörjningsstödet” (Mot. 2020/21:3371).

I den offentliga debatten har marginaliserade bostadsområden utgjort en ”ideologisk terräng” för diskussioner om en frånvarande arbetslinje (Dahlstedt, 2013; se Gramsci, 1971, s. 365). Storstadskommittén menade att arbetslöshetsökningen i storstädernas utsatta områden under 1990-talet bidrog till att ”arbetslinjen börjat vittra” och att de boende ”dagligen upplever att de inte får göra rätt för sig” (SOU 1995:142, s. 18). Att förstärka arbetslinjen har varit en uttalad strategi i nationella satsningar för att ”bryta segregationen” och ”bryta utanförskapet”, där otaliga arbetsmarknadsprojekt lanserats för att coacha, disciplinera och samverka kring arbetslösa i utsatta områden (SOU 2005:29).

Att politiska kamper om arbetslinjen utspelar sig just i marginaliserade bostadsområden måste förstås i relation till de hegemoniska problem som skapas genom

städernas ojämna utveckling (Örnlinde, kommande). Begreppet hegemoni refererar till ett samhälleligt ledarskap som huvudsakligen grundas på ett frivilligt och aktivt samtycke från de styrda till de styrande (Gramsci, 1971). När en betydande andel av arbetslösa och fattiga koncentreras till vissa geografiska områden, riskerar dessa marginaliserade grupper samtycke till den hegemoniska ordningen att försvagas. Det leder oss fram till artikelns forskningsproblem: hur kan arbetslinjen upprätthållas bland sociala grupper och platser som karaktäriseras just av frånvaron av lönearbete och lönearbetande? Denna övergripande fråga grundas i en kritisk forskningstradition och antagande att den hegemoniska ordningen behöver reproduceras aktivt genom en uppsättning av olika praktiker och idéer (Wright, 2010). Sociala grupper, platser och andra omständigheter som utgör hinder för en friktionsfri reproduktion av den givna ordningen är forskningsmässigt intressanta, eftersom de kan synliggöra möjliga öppningar till alternativ och social förändring.

Tidigare forskning har huvudsakligen undersökt arbetslinjen på policynivå (Junestav, 2004; Paulsen, 2010). Arbetslinjen har kritiskt granskats som politisk idé, men mindre som praktik (se Fredriksson, 2022). Artikeln tar sin utgångspunkt i en etnografisk studie av medborgarkontor i marginaliserade bostadsområden. Medborgarkontor är kommunala verksamheter där personer kan få vägledning i myndighetsrelaterade frågor och andra vardagliga bekymmer. Trots att många personer dagligen besöker medborgarkontoren för att få stöd och vägledning i allehanda ärenden, är det verksamheter som är svagt belysta inom det sociala arbetets forskning. Än mindre är de studerade som en åtgärd för att hjälpa arbetslösa och personer med en svag arbetsmarknadsposition. Medborgarkontorens perifera position i välfärds-systemet gav oss som forskare en ingång till att studera hur arbetslinjen realiseras i kommunala arbetsmarknadsåtgärder, ekonomiskt bistånd, statlig arbetsförmedling, migrationslagstiftning och på arbetsmarknaden.

Genom observationer av samhällsvägledningsmöten noterade vi hur boende som var arbetslösa eller befann sig i en prekär arbetsmarknadsposition sökte vägledning för att hantera aktiveringskrav och otrygga arbetsvillkor som kommer i arbetslinjens spår. Samhällsvägledningen var dock inte en ensidig implementering av policyer, utan en praktik med handlingsutrymme som innefattade utbildning, information, motivation, samarbete och motstånd för att navigera arbetslöshetens många dimensioner (Lipsky, 2010). Samhällsvägledningen fungerade som en hegemonisk praktik, dels för att förmå fattiga och arbetslösa att fullgöra sina plikter, dels för att stödja dem i att utkräva sina rättigheter.

Syftet med artikeln är att öka kunskapen om hur arbetslinjen realiseras som hegemonisk praktik på medborgarkontor i marginaliserade bostadsområden. Att realisera arbetslinjen är ingen friktionsfri tillämpning av färdiga idéer, utan en process som anpassas efter lokala och kontextuella villkor. Artikeln baseras på material från en

etnografiskt inspirerad studie av fem medborgarkontor, där deltagande observationer av samhällsvägledningsmöten genomfördes på ett av kontoren samt intervjuer med samhällsvägledare och arbetsledare/chefer på samtliga kontor.

I nästa avsnitt presenterar vi en kort översikt av aktiveringsforskning i förhållande till marginaliserade bostadsområden. Därefter presenteras studiens teoretiska ramverk, följt av en beskrivning av den relationella etnografen. I resultatdelen lyfter vi tre teman med fokus på arbetslinjens realisering inom ramen för samhällsvägledningen på medborgarkontoren. Artikeln avslutas med en diskussion som belyser några av de motsägelser i arbetslinjen som blivit synliga i studien.

Arbetslinjen och aktivering i marginaliserade bostadsområden

Segregationsforskare har visat att svenska städer har blivit mera segregerade sedan början av 1990-talet (Andersson & Holmqvist, 2019; Hedman & Andersson, 2015; Scarpa, 2016). Den utvecklingen drivs främst av ökande ekonomiska ojämlikheter, både i form av skillnader i förvärvs- och kapitalinkomster (Andersson & Holmqvist, 2019). Det har medfört att arbetslösa och fattiga i högre grad har koncentrerats i vissa områden. Från politiskt håll har områdesbaserade program inrättats i marginaliserade bostadsområden för att motverka segregationen (Grander m.fl., 2022). Ett framträdande inslag i områdesprogrammen har varit att stärka arbetslinjen och aktivera arbetslösa (Dahlstedt, 2013).

Den svenska välfärdsstaten karaktäriseras av en dual struktur där en individs tillgång till välfärdssystemet är beroende av dennes position på arbetsmarknaden (Marklund & Svallfors, 1987). För de som är etablerade på arbetsmarknaden tillgodoses välfärd och inkomstbortfall genom en försäkringsmodell, medan de utan inkomster får förlita sig på ett behovsprövat försörjningsstöd. Den duala välfärdsstrukturen manifesteras också spatialt, exempelvis genom att aktiveringsinsatser riktas till arbetslösa i marginaliserade bostadsområden (Örnlind, kommande).

Precis som arbetslinjen är aktivering ett mångtydigt begrepp som rymmer olika betydelser (Panican & Ulmestig, 2019). I en svensk kontext kan begreppet aktivering väcka associationer till en aktiv arbetsmarknadspolitik, som varit en grundpelare i den svenska välfärdsstaten och som fokuserat på att garantera alla "rätten till arbete". Samtidigt kan aktivering också syfta på en arbetsmarknadspolitisk strategi som spridits internationellt sedan 1980-talet, där arbetslösa tvingas delta i olika arbetsmarknadsåtgärder för att vara berättigade ekonomisk ersättning (Peck & Theodore, 2001). Sådana aktiveringsåtgärder kan innefatta alltifrån tvingande arbete, kompetenshöjande insatser till subventionerade anställningar (Panican & Ulmestig, 2019). Denna typ av aktivering har fått stort genomslag i svensk arbetsmarknadspolitik sedan 1990-talet (Ulmestig, 2007).

Forskningen om aktivering, både internationellt och nationellt, har identifierat ett spännings- och motsatsförhållande inom aktiveringsinsatser (Dean m.fl., 2005). Å

ena sidan pekar forskare på aktiveringens disciplinerande och stigmatiserande inslag (Lødemel & Moreira, 2014). Å andra sidan framhålls aktivering som en resurs- och kompetenshöjande åtgärd som kan ge arbetslösa möjlighet till erkännande (Dean m.fl., 2005; Govender, 2023). På ett mera generellt plan speglar detta hur aktiveringsåtgärder, som en del av arbetslinjens realisering, inrymmer olika idéer och ändamål. I artikeln argumenterar vi för att arbetslinjens motsägelsefulla innehåll kan förstås genom hegemonibegreppet, som understryker att maktrelationer mellan styrande och styrda vilar på en kombination av samtycke och tvång.

Teoretisk utgångspunkt: arbetslinjen som hegemonisk idé och praktik

Hegemoni är ett av de mest centrala begreppen inom samhällsvetenskapen för att analysera makt- och dominansrelationer (Gramsci, 1971; Hall, 2016). Hegemonibegreppet associeras ofta med Antonio Gramsci, en italiensk marxist och politisk teoretiker, som placerade begreppet i centrum för politiska och ideologiska strategier och projekt. I sin bredaste mening kan hegemoni förstås som en form av maktutövning genom intellektuellt och moraliskt ledarskap, där samtycke anses viktigare än formella regler och tvång (Humphrys, 2024). Begreppet har varit användbart för att analysera maktutövning i liberala och kapitalistiska samhällen, som är uppbyggda kring föreställningar om ett rationellt subjekt som är bärare av fri- och rättigheter (Hall, 2016).

Sedan 1980-talet har hegemonibegreppets användning utvecklats inom post-strukturalistiska, postkoloniala och genusvetenskapliga perspektiv, i synnerhet för att analysera makt och politik utifrån ett anti-essentialistiskt perspektiv (se t.ex. Laclau & Mouffe, 1985/2008). Vi finner det dock motiverat att stanna vid Gramscis hegemonibegrepp, som betonar politiska processer och kamper som uttryck för samhällsliga klassmotsättningar. För Gramsci (1971, s. 335) förklarar hegemonibegreppet hur kapitalistklassens partikulära intressen kan höjas till en dominerande "föreställning om världen" och uppfattas som ett allmänintresse. Hegemoniska projekt skapar idéer, föreställningar och institutioner som är produktiva, manar till handling, formar subjekt och har ett etisk-politiskt innehåll (Gramsci, 1971; Thomas, 2013).

Samtidigt finns det sociala grupper och geografiska platser som ständigt utmanar den hegemoniska ordningen. Gramsci var väl medveten om den problematiken. Han betonade att kampen om hegemoni sker i relation till marginaliserade grupper, som representerar en utmaning för att mobilisera en bred social bas som också inkluderade marginaliserade grupper. Dessa grupper tvingar fram hegemoniska praktiker, som genom olika medel försöker etablera en hegemonisk ordning. Med hegemoniska praktiker menar vi sådana praktiker som syftar till att skapa en given ordning i en kontext av kontingens där de samhällsliga institutionerna får sin mening bestämd (se Mouffe, 2019, s. 115).

I artikeln fokuserar vi på arbetslinjen som en hegemonisk praktik som formar meningen hos institutioner som arbetsmarknaden, arbetsmarknadspolitiken och välfärdssystemet. Arbetslinjen är ett begrepp som vägleder diskussioner om välfärdens innehåll utifrån skilda politiska, ekonomiska och kulturella ståndpunkter. Paul M. Garrett (2018, s.12) påpekar att sådana begrepp har en central betydelse för att upprätthålla hegemoniska projekt:

The usage of welfare words might be conceptualised in terms of what Antonio Gramsci refers to as the struggle to maintain hegemony and they are circulated and promoted by figures located within the state and/or particular fields of "expertise".

I policyforskning har arbetslinjen betraktats som ett flytande begrepp. Malin Junestav, ekonomihistoriker, identifierar i sin avhandling *Arbetslinjer i svensk socialpolitisk debatt och lagstiftning 1930–2001* tre skilda arbetslinjer som utvecklats i samspel med den ekonomiska politiken: rättighetsperspektiv, självhjälpsperspektiv och disciplineringsperspektiv. Sociologen Roland Paulsen (2010, s. 10) beskriver arbetslinjebegreppets mångtydighet genom att konstatera att "rättigheter och tvång, bistånd och disciplinering [vävs] ihop i ett och samma begrepp". Arbetslinjens mångtydighet är något som vi lyfter fram i artikelns resultatdel och slutdiskussion.

Metod och material – en relationell etnografi

Den här studien genomfördes inom ramen för ett forskningsprojekt som behandlar urbanpolitikens utveckling i Sverige. Motivet till att studera medborgarkontor i marginaliserade bostadsområden vägledades av idén att lokalisera en verksamhet inom välfärdssystemet, där vi kunde göra förstahandsobservationer av boendes position och relation inom välfärdssystemet för att belysa frågor om plikter och rättigheter i en process av "görande". Vi följer Didier Fassins (2015) metodologiska idé att offentliga verksamheter i den urbana periferin utgör kritiska fall för att synliggöra och få kunskap om maktrelationer i samhället – särskilt mellan marginaliserade grupper och staten.

Studien omfattar fem medborgarkontor i bostadsområden med "stora socioekonomiska utmaningar".¹ Tre av dem ligger i storstäder och två i mellanstora städer. Trots att medborgarkontoren formellt var öppna för alla kommuninvånare, var majoriteten av besökarna arbetslösa, beroende av ekonomiskt bistånd och personer med migrationsbakgrund.

Tabell 1.

1 Kategorin "stora socioekonomiska utmaningar" lanserades av den socialdemokratiska regeringen 2018 i deras Strategi för att motverka och minska segregation.

Medborgarkontor		Empiriskt material
Västra	Storstad	1 studiebesök
		1 intervju med två samhällsvägledare
		2 enskilda intervjuer med en samhällsvägledare och en chef
Östra	Storstad	1 studiebesök
		2 gruppintervjuer med tre respektive fem samhällsvägledare
		1 intervju med en arbetsledare
Nordöstra	Storstad	3 enskilda intervjuer med samhällsvägledare
		1 intervju med en chef
Södra	Mellanstor stad	45 dagars deltagande observation
		1 gruppintervju med sex samhällsvägledare
		3 enskilda intervjuer med arbetsledare, projektledare och tidigare samhällsvägledare
Norra	Mellanstor stad	1 studiebesök
		1 intervju med två samhällsvägledare
		1 enskild intervju med en samhällsvägledare
		1 intervju med en chef

Metodologiskt är studien inspirerad av den relationella etnografen. Matthew Desmond (2014) menar att den relationella etnografen tar avstånd från en så kallad "substansetnografi" som fokuserar på isolerade grupper, platser och organisationer. Desmond (2014, s. 554) beskriver i stället att relationell etnografi: "incorporates fully into the ethnographic sample at least two types of actors or agencies occupying different positions within the social space and bound together in a relationship of mutual dependence or struggle". Medborgarkontoren blir ett socialt rum, där samhällsvägledningen utgör ett möte och relation mellan samhällsvägledare och boende som karaktäriseras av navigering, kamper och beroenden. Till skillnad från Desmonds betoning på att studera två grupper över tid som förenas genom konflikter eller samarbeten med varandra, begränsas vår relationella etnografi till att studera samhällsvägledningen.

I den första fasen genomförde försteförfattaren en djupstudie av medborgarkontoret Södra. Under 45 dagar mellan maj 2019 och januari 2020 följdes det dagliga

arbetet genom observationer av samhällsvägledningen och informella samtal med samhällsvägledare och besökare. Samhällsvägledningsmötena skedde i regel på andra språk än svenska – arabiska, dari, kurdiska, persiska och somaliska – vilket medförde att samhällsvägledarna fick en nyckelroll för att översätta både det som sades under mötena och frågor som ställdes till boende. Små kortfattade anteckningar gjordes i direkt anslutning till samhällsvägledningsmötena. Senare på kvällen renskrevs fältanteckningarna, vilket innebar ett ytterligare moment av forskning med informations-sökning för att placera händelser i relation till en institutionell kontext med olika regler och policyer (Emerson m.fl., 2011).

Den andra fasen påbörjades efter fältarbetet och syftade till att skapa en mera generell kunskap om medborgarkontor i marginaliserade bostadsområden samt pröva frågeställningar som uppstått under fältarbetet. Intervjuerna genomfördes på plats på tre av kontoren. På Nordöstra genomfördes intervjuer av försteförfattaren via det digitala mötesverktyget Zoom på grund av covid-19-pandemin.

Fältanteckningar och transkriberade intervjuer analyserades med en tematisk innehållsanalys. Försteförfattaren kodade materialet utifrån modellen ”öppen” och ”fokuserad” kodning (Rubin, 2021). Först kodades en större del av materialet utan några förbestämda koder. Den öppna kodningen strävade efter att vara öppen till möjliga tolkningar av det empiriska materialet. Det var en process som visserligen var teoretiskt påverkad av hegemonibegreppet men inte regelmässigt ”teoristyrd”. Den öppna kodningen resulterade i en lång lista av koder, både empiriska och teoretiska, som sedan analyserades för att skapa teman för en fokuserad kodning och omkodning av materialet. De teman som identifierades inför den fokuserade kodningen var relationella, eftersom de kritiskt behandlade samhällsvägledningen som en praktik där boende navigerade relationer till olika delar av välfärdssystemet, bostadsområdet, migrationsverket samt arbets- och bostadsmarknaden. Artikeln är avgränsad till boendes relationer till försörjningssystem, arbetsmarknadsåtgärder och arbetsmarknad, som även var de vanligaste frågorna de sökte vägledning för.

Ett huvudfokus i den slutgiltiga bearbetningen av det empiriska materialet, som båda författarna var delaktiga i, var att identifiera övergripande hegemoniska praktiker och idéer som realiserades i samhällsvägledningen och som producerade samtycke till dominerande föreställningar omkring arbetslinjen. Det är dessa praktiker och idéer som redovisas i artikeln i tre teman. Den kritiska ansatsen baserades på övertygelsen att forskning om institutioner, idéer och praktiker bör synliggöra hur maktstrukturer upprätthålls, inte bara genom tvång och repression, utan också genom marginaliserade gruppernas samtycke, aktiva deltagande och intressen (Gramsci, 1971). Som vi kommer att visa var samhällsvägledningsmötena komplexa och fungerade som arenor för att forma subjekt som fogade sig efter institutionella regler, men också för att utkräva rättigheter och utmana orättvisa förhållanden.

De deltagande observationerna av samhällsvägledningen innebar en forskningsmässig utmaning, eftersom forskaren i många möten inte behärskade det språk som talades. Vi menar dock att den metodologiska utmaningen uppvägdes av den maktutjämning som ägde rum mellan forskare och forskningsdeltagare, eftersom deltagare fick möjlighet att formulera sig på sitt eget språk och stöd av samhällsväglare som många hade stort förtroende för. Ofta uppstod det reflekterande dialoger mellan besökare, samhällsväglare och forskare.

Studien har granskats och godkänts av Etikprövningsmyndigheten (dnr 2019-01794) och vi har följt Vetenskapsrådets (2017) etiska rekommendationer som stöd genom hela forskningsprocessen.

Arbetslinjen mellan plikt och rätt

För att öka kunskapen om hur arbetslinjen realiserar som hegemonisk praktik har vi fokuserat på tre teman. I det första temat behandlar vi arbetslinjens realisering inom välfärdssystemets institutioner. Här visar vi hur samhällsvägledningen blir en praktik för att utbilda, informera och stödja arbetslösa att uppfylla olika aktiveringsplikter. Det andra temat belyser hur arbetslinjen upprätthålls på en arbetsmarknad som kännetecknas av hyperexploatering. Vi visar hur personer med en utsatt arbetsmarknadsposition får information om arbetsrättsliga skydd och länkas samman med fackliga organisationer. I det tredje och sista temat utforskar vi arbetslinjen i situationer som hotar en "skälig levnadsnivå". I dessa fall får plikten en underordnad betydelse, och i stället får fattiga stöd att utkräva sin rätt till att få grundläggande behov tillgodosedda.

Resultatframställningen inleds med en etnografisk framställning baserad på de deltagande observationerna, följt av en analytisk del med tolkningar och kommentarer från intervjuer med samhällsväglare.

Arbetslinjen och aktiveringsplikten

Mellan den första och sjunde i månaden ökade besökstrycket på Södra. Det bildades köer längs med husväggen med personer som väntade på att medborgarkontoret skulle öppna. Anledningen till köbildningen var besökarnas behov av hjälp att lämna in deras aktivitetsrapportering, en rapport som arbetslösa inom Etableringsprogrammet, Jobb- och utvecklingsgarantin och a-kasseberättigade behövde lämna in till Arbetsförmedlingen varje månad. Aktivitetsrapporteringen infördes 2013 av alliansregeringen för att stärka kontrollen av arbetslösa. I propositionen *Åtgärder inom arbetslöshetsförsäkringen* skrev regeringen att med "en sådan skyldighet tydliggörs även att det är den sökande som ytterst har ansvar för sin situation och för att visa aktivitet i arbetssökandet" (Prop. 2012/13:12, s. 29).

Som arbetslös måste man logga in på Arbetsförmedlingens digitala plattform för att redovisa föregående månads aktiviteter. Det finns obligatoriska aktiviteter som man är tvungen att göra för att beviljas ersättning. Att aktivt söka arbeten är obligatoriskt, och det finns inte några godtagbara skäl till att inte göra det. Det finns också möjlighet att redovisa ytterligare aktiviteter från en lista med förvalda aktiviteter: anställningsintervju, lämnat intresseanmälan, deltagit i rekryteringsträff, studerat eller jobbat.

Aktivitetsrapporteringen var ofta rutinmässig. Ett exempel är när bröderna Hassan och Ilyas kom till medborgarkontoret för att få hjälp att aktivitetsrapportera. Bröderna var samhällsvägledaren Yasins första besökare för dagen. "Aktivitetsrapportera?" frågade Yasin när de närmade sig arbetsplatsen. De nickade. Med en van handrörelse vred Yasin dataskärmen, så att bröderna kunde följa med i aktivitetsrapporteringen. Yasin pekade instruerande till dem att plocka fram sina mobiltelefoner och yttrade "mobilt bank-id". Yasin frågade Hassan om hans personnummer för att kunna logga in. Hassan ingick i jobb- och utvecklingsgarantin. "Vilka jobb har du sökt?" frågade Yasin. Hassan svarade: "McDonalds den 9 november, ICA den 12 november och City Gross den 15 november." Hassan berättade att han nyligen gjort en praktik på en bilfirma, men att han nu är "arbetslös igen och hemma på dagarna". Yasin registrerade jobben, fyllde i datumen och pekade på dataskärmen för att kontrollera att uppgifterna stämde.

Därefter fick Hassan hjälp att ansöka om ersättning hos Försäkringskassan i en liknande procedur. Han behövde redovisa sin närvaro, att han inte ägde några tillgångar eller hade arbetat under månaden. Ansökan om aktivitetsstöd bekräftades sedan med mobilt bank-id, där han fick intyga att uppgifterna var korrekta.

Under våren 2019 kom i genomsnitt 1 500 besökare varje månad till Södra. En tredjedel av besöken handlade om frågor om arbetsmarknaden, Arbetsförmedlingen och arbetslöshetsersättning. Samhällsvägledarna menade att en förklaring till varför så många sökte hjälp att aktivitetsrapportera baserades i rädslan för att göra fel. Om man gjorde fel riskerade man att bli "varnad", utan ekonomisk ersättning eller i värsta fall avhyst från sitt etableringsboende. Aktivitetsrapporteringen opererade här via tvång och villkorande för att upprätthålla arbetslinjen.

Det hände att personer missade att lämna in sin aktivitetsrapport i tid. En äldre kvinna, som samhällsvägledaren Leila tog emot, frågade: "Varför har jag fått så lite pengar?" Sådana frågor utgjorde en ingång till en felsökningsprocess, där samhällsvägledarna försökte ta reda på vad som gått fel. Kvinnan hade både aktivitetsrapporterat och lämnat in en ansökan om aktivitetsstöd. Felet var att ansökan var inlämnad efter den sjunde, vilket gjorde att ersättningen skulle betalas ut först nästkommande månad. Leila förklarade att hon inte kunde göra något åt saken, men rekommenderade kvinnan att ta kontakt med sin hyresvärd om hon inte kunde betala hyran.

För boende i kommunens så kallade etableringsboenden var aktivitetsrapporteringen ett krav från det allmännyttiga bostadsbolaget. Sedan bostättningslagen instiftades 2016 har kommuner en lagstadgad skyldighet att tillhandahålla boende för personer som har beviljats uppehållstillstånd och fått en kommunplacering av Migrationsverket. En som omfattades av bostättningslagen var Abdul, en ensamstående man i femtioårsåldern.

Abdul hade inte lämnat in sin aktivitetsrapport till bostadsbolaget under flera månader och fått ett brev hemskickat. Abdul lämnade över brevet till Yasin, där det stod att en "avhysningsprocess kan inledas" om han inte lämnade in aktivitetsrapporterna. Abdul försäkrade att han hade rapporterat, vilket också stämde. Yasin, som fått godkännande att logga in på Arbetsförmedlingen, kunde se att de var inlämnade och godkända. Yasin tog ett foto på dataskärmen, som han bifogade i ett mejl till bostadsbolaget.

Aktivitetsrapporteringen utgör ett exempel på hur en disciplinerande arbetslinje är materialiserad i administrativa praktiker. Det som gjorde aktivitetsrapporteringen särskilt intressant som hegemonisk praktik var dess omfattning och regelbundenhet. Aktivitetsrapporteringen tycktes skapa en tidsdisciplin som följde lönearbetets temporalitet, manade arbetslösa till att vara disponibla, ställde krav på deltagande i aktiveringsprogram och incitament att söka vägar för att lösa sin arbetslöshetsituation.

Som med alla hegemoniska praktiker fanns det en kombination av samtycke och tvång inom aktivitetsrapporteringen. Å ena sidan skapade den administrativa proceduren av individuella planer, kontinuerliga godkännanden och underskrifter ett sken av ett ömsesidigt kontraktsförhållande mellan den arbetslösa och Arbetsförmedlingen (Ulmestig m.fl., 2020). Å andra sidan var en uttalad idé bakom aktivitetsrapporteringen att utöka möjligheten till sanktioner inom arbetslöshetsförsäkringen. De nya sanktionsreglerna innebar, till exempel, möjligheter att utdela sanktioner när en person bedöms ha förlängt tiden i arbetslöshet, misskött sitt arbetsökande eller orsakat sin arbetslöshet (Lombardi & Vikström, 2019). Som vi såg användes även hot om vräkning som möjlig sanktion i förhållande till aktivitetsrapporteringen. Rädslan för att bli utan ekonomisk ersättning gjorde att personer sökte sig till medborgarkontoren. Fatima på Västra beskriver detta förhållande:

Det är ju sådana konsekvenser om man gör fel så att folk blir osäkra, gör jag fel påverkar det min ekonomi, och nu fick jag ett avdrag här för jag inte hade förstått och då söker man ju ännu mer hjälp.

Derya på Norra beskriver hur personer kommer till medborgarkontoret efter att de fått en "varning". De är oroliga och söker vägledning om vad de behöver göra. Samhällsvägledningen blir en praktik där arbetslösa personer utbildas i hur de ska agera för att fullgöra sina plikter samtidigt som hotet om sanktioner neutraliseras.

De är oroliga och vill att saker ska bli gjorda. De känner själva att de inte har förstått, och kommer hit direkt från Arbetsförmedlingen till medborgarkontoret. Och de säger: "Vi har varit hos Arbetsförmedlingen. Jag är arbetslös, men vi vet inte vad de har sagt. Vad de vill att vi ska göra." Och då förklarar vi.

Samhällsvägledningen som hegemonisk praktik förstärkte aktivitetsrapporteringen, inte på ett ensidigt sätt genom att befästa rapporteringens tvångsinslag, utan också på ett produktivt sätt genom utbildning, modifikationer och försök att neutralisera negativa konsekvenser. Samhällsvägledningen blev ett slags produktion av samtycke till en kravfylld arbetslinje, där tvångsinslag och hot om sanktioner var ständigt närvarande i bakgrunden.

Arbetslinjen och rätten till skäliga arbetsvillkor

I det här avsnittet fokuserar vi på hur arbetslinjen realiseras som hegemonisk praktik i relation till ett lönearbete som präglas av hyperexploatering. Med hyperexploatering menar vi en exploatering som äger rum utanför löneförhållandets institutionaliserade spelregler och juridiska regelverk (Wang, 2018). Berättelsen om Halimas utsatta position på arbetsmarknaden får här inleda vår analys.

Halima kom till medborgarkontoret för att få vägledning om hur hon kunde gå vidare i en konflikt med hennes arbetsgivare. Halima träffade samhällsvägledaren Abdulkadir och berättade att hon arbetat som dagmamma under tre månaders tid utan att få någon lön. Hon såg uppgiven ut och hade försökt att nå chefen utan att lyckas. "Jag har ringt och gått hem dit han bor", förklarade hon.

Daghemsverksamheten låg i en lägenhet i stadsdelen, och det var två andra kvinnor som också arbetade där. Halima berättade att hon ibland kunde vara ensam i lägenheten med åtta barn. Abdulkadir ställde många frågor till Halima om vad företaget hette, var lägenheten låg, om hon visste ifall de andra hade fått lön och om hon var ansluten till facket. Abdulkadir hjälpte henne att logga in på A-kassan för att kontrollera om något anställningsavtal fanns uppladdat. Det fanns det inte. Han frågade om hon kunde hämta anställningsavtalet och komma tillbaka, och tydliggjorde att facket behövde blandas in för att få rätt typ av stöd. Samhällsvägledningen illustrerade här en relation, där samhällsvägledare och besökare försökte hitta möjliga vägar framåt i en konfliktfylld arbetsmarknadsrelation (se Desmond, 2014).

Företaget som bedrev daghemsverksamheten hade diskuterats bland samhällsväg-

ledarna. Arbetsledaren Annika hade samlat på sig information om företaget och tagit reda på att Arbetsförmedlingen beviljat nystartsjobb där, något som hon tyckte var fel. Hon hade också pratat med chefen för daghemmet, som meddelat att hen inte fått någon ersättning för nystartsjobben och därför inte haft möjlighet att betala ut lönerna. Medborgarkontorets agerande avvek här från den reguljära samhällsvägledningen. Annikas utredning av daghemmet var ett försök att reglera de problem som fanns på den lokala arbetsmarknaden i stadsdelen, och som kunde undergräva tilliten till arbetsmarknadens sätt att fungera för arbetslösa som beviljats nystartsjobb av Arbetsförmedlingen för att komma ut i arbete.

Halimas otrygga arbetsvillkor var inte unika. Av de få personer som kom till medborgarkontoret i positionen som lönearbetande, vittnade flera om otrygghet. Det kunde handla om att arbeta utan att få lön, arbeta långa arbetspass, inte få en tillräcklig lön, inte veta hur många timmar man fick arbeta under månaden, arbeta i en subventionerad anställning utan möjlighet till förlängning eller navigera flera deltid-arbeten samtidigt.

En grupp av städare hade gjort medborgarkontoret till en samlingsplats för att få vägledning om hur de kunde navigera en konfliktfylld relation till deras arbetsgivare. Adil hade tidigare ingått i gruppen, men hade nyligen sagt upp sin anställning. Adil berättade att han tvingats att arbeta övertid utan lön, nekats semester och inte fått sin lön utbetald i rätt tid. Trots att städföretaget inte uppfyllt sina åtaganden, hade Adil fått problem med A-kassan. De krävde att han skulle lämna in ytterligare handlingar innan de betalade ut någon ersättning. De ville ha information om ett möte som hade ägt rum på Södra, då en ombudsman från Fastighets fackförbund kommit för att tala med städarna. Samhällsvägledaren Ahmed hade organiserat mötet med ombudsmannen som informerat städarna om arbetsmarknadens regelverk och det stöd som facket kunde erbjuda vid konflikter med arbetsgivare.

Hyperexploateringen riskerade att undergräva ideologiska föreställningar om lönearbetet som en ömsesidig relation mellan kontraktsslutande parter. Förutom att legitimiteten för arbetsmarknadens spelregler hotades genom de otrygga arbetsvillkoren, skulle också lönearbetet som grund för självförsörjning utmanas genom kategorin "arbetande fattiga". Det kunde vara personer som var undersysselsatta, deltid-arbetande och behovsanställda, vilket gjorde att de behövde navigera aktiveringskrav som riktades till arbetslösa och ett arbete med osäkra anställningsformer.

Under en sen eftermiddag kom en kvinna till medborgarkontoret för att få vägledning om vad hon skulle göra med en kallelse hon fått från kommunens arbetsmarknadsenhet. Kvinnan berättade för Yasin att hon fått ett arbete på 70 procent och ville veta om hon var tvungen att gå på ett möte med arbetsmarknadsenheten. Yasin kunde inte svara på frågan, men erbjöd sig att ringa till handläggaren på ekonomiskt bistånd som skickat kallelsen.

Medan Yasin pratade med handläggaren ställde han frågor till kvinnan. "Tror du att du kommer att klara dig på lönen?" frågade Yasin. Hon tittade osäkert på honom, upprepade att det är "ett jobb på 70 procent" och lade till att hon har barn. Socialsekreteraren och Yasin räknade på kvinnans ekonomi och kom fram till att hon förmodligen behövde ansöka om ekonomiskt bistånd för att klara sin försörjning, men att hon inte behövde gå på mötet med arbetsmarknadshandläggaren.

De allra flesta som kom till medborgarkontoren saknade arbete. Sharif, en regelbunden besökare på Södra, förklarade att medborgarkontoret var en plats för "oss som är invandrare, fattiga och har socialbidrag". Men det var på ingalunda sätt en slutdestination, utan många kämpade för att närma sig arbetsmarknaden – framför allt med att lära sig svenska. Det uppfattades som en väg till en annan position på arbetsmarknaden. En yngre man som fick hjälp att ansöka om svenskt medborgarskap berättade att han jobbade mellan 10:00 och 20:00 på en pizzeria varje dag. Hans mål var att bli lärare i framtiden, så efter att arbetsdagen slutat läste han svenska på egen hand. Sådana alldagliga berättelser var återkommande på Södra och visade de ambitioner och handlingar som flera gav uttryck för att "göra sin plikt". Men som avsnittet har visat var arbetsmarknadens villkor ofta konfliktfyllda, vilket riskerade att undergräva arbetslinjen som hegemonisk idé.

Samhällsvägledningen plockade här upp arbetslinjens rättighetsperspektiv, där arbetsmarknaden historiskt setts som en möjlig arena för arbetarklassen att flytta fram sina positioner genom facklig organisering, kompromissande och lagstiftning om arbetsrättsliga villkor (Junestav, 2004). I den inledande framställningen kunde vi se hur samhällsvägledare försökte sammankoppla personer med etablerade former för konfliktthantering på arbetsmarknaden, vilket gjorde samhällsvägledningen till en mothegemonisk praktik med målsättning att stärka en rasifierad arbetarklass och problematiska policyer. Ett exempel på detta var samhällsvägledares kritik mot arbetsmarknadspolitiska program och åtgärder som var tänkta att stödja arbetslösa ut i arbete.

Derya på Norra var kritisk mot nystartsjobben och pekade på de motsägelsefulla konsekvenser som nystartsjobben kunde få för att upprätthålla arbetslinjen. Tidigare studier har visat hur nystartsjobben setts som en möjlighet för arbetsgivare att minska sina lönekostnader, inneburit en ökad exploatering av utrikesfödda och reproducerat en etniskt segmenterad arbetsmarknad med skillnader i anställningsvillkor (Frödin & Kjellberg, 2020). I citatet från Derya nedan framträder en bild av en arbetsmarknadspolitik som inte primärt är inriktad på "rätten till arbete" och att stödja personer till en hållbar självförsörjning, utan snarare på att tillgodose arbetsmarknadens behov av en flytande arbetskraft till lägre lönenivåer.

Arbetslöshet är ett stort problem. De här nystartsjobbarna gillar vi inte. För personer som tar sina första steg mot ett arbete, får in en fot och vänjer sig att arbeta, och då går 12 månader väldigt snabbt och sedan blir personen arbetslös och har ett år med A-kassa, och om personen har barn under 18 år blir det 150 dagar extra till 450 dagar. Sen efter det hamnar man hos Försäkringskassan, då blir det aktivitetsersättning i 450 dagar, och under hela den här tiden är personen arbetslös och blir en hemmasittare. Det gillar vi inte, och personen brinner för att komma in i arbetet igen men det finns inget arbete för personen.

När arbetslinjen hotades genom öppna konflikter på arbetsmarknaden, till exempel genom löner som inte betalades ut eller krav på övertid utan ersättning, skulle samhällsvägledningen stödja en arbetarklassorganisering och intervensera på en arbetsmarknad med otrygga villkor. Samhällsvägledningen blev en plats för utbildning i arbetsmarknadsrättsliga villkor och ett stöd att ansluta sig till facket. I exemplet med gruppen av städare skapades också förutsättningar för en självorganisering, där en person intog en ledande roll med ansvar för att ta med sig nyanställda på företaget till medborgarkontoret för att hjälpa dem att ansluta sig till facket. Detta understryker arbetslinjens elasticitet och möjlighet att mobiliseras i relation till olika politiska agendor (Junestav, 2004). Hur kan då arbetslinjen upprätthållas hos människor och områden som är kategoriserade utifrån frånvaro av just lönearbete och lönearbetande? Här får begreppet skälig levnadsnivå en central betydelse för att granska arbetslinjens styrka som hegemonisk idé vid dess yttersta gräns, eftersom frågor om en absolut fattigdom står i fokus.

Arbetslinjen och rätten till en skälig levnadsnivå

Frågan ovan anknyter till en bredare teoretisk och politisk problematisering av arbetslinjens styrka som samhällelig norm i förhållande till ekonomisk ojämlikhet. På medborgarkontoren föreföll det som om "göra sin plikt" – i meningen att uppfylla arbetslinjens intentioner – kom i skymundan när personer sökte vägledning för att navigera i situationer där en skälig levnadsnivå stod på spel. Här skulle samhällsvägledningen handla om att stödja boende att utkräva rätten till ekonomiskt bistånd och en skälig levnadsnivå.

Rawa var en kvinna som utstrålade energi. Hon hade kommit till Sverige för sju månader sedan med fyra av hennes fem barn. Hennes äldsta dotter hade kommit till Sverige några år tidigare som ett så kallat "ensamkommande barn". Sedan Rawa kom till Sverige hade hon fått hjälp av samhällsvägledaren Fatmeh och Gunilla, en pensionerad kvinna som varit god man åt hennes dotter.

När Rawa besökte medborgarkontoret en tidig morgon i oktober befann hon sig i en svårbemästrad situation. Familjen hade precis flyttat in i en fyrrarumslägenhet i

stadsdelen. Det var Gunilla som lyckats ordna ett förstahandskontrakt genom att bevaka lägenheter som allmännyttan förmedlade enligt principen ”först till kvarn”. Dessförinnan hade hela familjen bott i en enrumslägenhet, en situation som Fatmeh menade var ohållbar för Rawa och barnen. Rawa berättade att hon flyttat hela helgen och var trött. Hon hade åkt buss fram och tillbaka mellan lägenheterna för att flytta familjens saker.

Anledningen till att Rawa besökte medborgarkontoret var hennes ansökan om ekonomiskt bistånd. Under hela månaden hade hon kämpat med att få ekonomiskt stöd från kommunen, men blivit nekad. Först hade kommunen gett henne en särskild ansökningsblankett, en så kallad ”återansökan” för personer som väntade på etableringsersättning, som hon hade lämnat in och som avslagits. Sedan fick hon avslag på sin andra ansökan för att hon inte hade lämnat in en inkomstdeklaration för 2018, trots att hon kommit till Sverige först 2019. Fatmeh var upprörd och menade att man ”tvingade fram ett tiggande genom att lämna en ansökan, nekas, lämna en till ansökan och nekas igen”. Den upplevda godtyckligheten, känsla av tiggande och avsaknaden av tydliga rättigheter, väcker här associationer till en historisk fattigvård (Ulmestig, 2007). För att kunna köpa mat och betala hyran, hade Rawa varit tvungen att sälja dotterns cykel som hon fått pengar från Majblomman att köpa.

Fatmeh och Annika hade försökt påverka enheten för ekonomiskt bistånd genom upprepade samtal med handläggare och chefer. De hade också diskuterat med deras överordnade chef om de skulle göra en lex Sarah-anmälan ifall inget beslut kom till stånd.

Under samhällsvägledningen ringde Fatmeh socialsekreteraren för att höra om Rawas ansökan behandlats. Det hade den. Rawa skulle beviljas ekonomiskt bistånd, och det märktes att Rawa och Fatmeh blev lättade. Dock skulle Rawa få avslag på en del av hyreskostnaden, som man bedömt var oskälig. Fyrrumslägenhetens hyra var 9 355 kronor, men en skälig hyra för Rawa bedömdes vara högst 7 600 kronor.

Det var flera personer som kom till medborgarkontoret efter att de hade fått avslag på ekonomiskt bistånd. En ung kille i en ljusblå huvtröja, som just fått ett avslagsbeslut, menade att medborgarkontoret var ”the last opportunity”. Medborgarkontoret blev en ytterligare förlängning av samhällets sista skyddsnät, som människor sökte sig till för att tillgodose en skälig levnadsnivå när socialtjänsten fattat avslagsbeslut. Den unga killens beskrivning var talande för många som sökte sig till medborgarkontoret efter att de fått ett negativt myndighetsbeslut som de ville ha hjälp att ändra, eller när de inte hade fått tillräcklig information för att förstå vad som förväntades av dem.

När personer fått avslag på ekonomiskt stöd, eller på andra sätt befann sig i en ekonomiskt utsatt position, presenterades sällan arbetslinjen som en möjlig väg till att hantera situationen. I dessa situationer hjälpte samhällsväglare till att formulera

överklagan till myndigheter, kontakta handläggare eller förhöra sig om personerna hade ett socialt nätverk som kunde hjälpa dem. Samhällsvägledarna övertog socialtjänstens roll som företrädare för sina "klienter" (se Salonen, 1998) och försökte genom olika medel att upprätthålla en skälig levnadsnivå för några av de fattigaste grupperna i vårt samhälle. För ett fåtal personer var möjligheten att agera inom "lagen" ytterst kringskuren. Så var det för en ung man som beviljats tillfälligt uppehållstillstånd genom den så kallade gymnasielagen.

Den unga mannen kom till Söder sent på eftermiddagen. Han berättade att han hade varit utan pengar i flera dagar. På ett kontoutdrag från banken, som han lagt fram synligt på Fatmehs skrivbord, var saldot 9 kronor. Socialtjänsten hade nekat honom ekonomiskt bistånd, eftersom han inte studerade på gymnasienivå och därmed inte ansågs uppfylla kraven för uppehållstillstånd i gymnasielagen. Han berättade att han studerade SFI på halvtid och deltog i en kommunal arbetsmarknadsåtgärd. Fatmeh ringde flera gånger till socialtjänstens mottagning för att försäkra sig om att de skulle betala ut matpengar innan de stängde socialkontoret för dagen. Fatmeh berättade att det var många ensamkommande ungdomar som "inte hade förstått att de måste läsa på rätt nivå för att få ekonomiskt bistånd". Konsekvensen för dem som inte förstod lagstiftningens krav var att de blev mer eller mindre rättslösa utan någonstans att vända sig för att få ekonomiskt stöd.

Samhällsvägledningen kan ses som en ingång till att analysera arbetslinjens gränser som hegemoniskt projekt. Detta är en kritisk forskningsuppgift, eftersom det finns en politisk retorik att arbetslinjen måste förstärkas hos marginaliserade grupper – till exempel genom retoriska uttryck som "att ställa krav är att bry sig" (se Dahlstedt, 2015). Begreppet "skälig levnadsnivå" kan i sammanhanget fungera som en teoretisk och materiell grund för att utröna arbetslinjens gränser. Som Gramsci (1971, s. 161) var noga med att påpeka, måste hegemoniska projekt inrymma en "ekonomisk kärna" för att vara effektiva. Styrande grupper behöver göra ekonomiska uppoffringar, omfördela det samhälleliga överskottet och beakta marginaliserade gruppers intressen och behov. Som vi noterat ovan var dock arbetslinjen relativt frånvarande som idé och rättighetsvillkor i situationer av ekonomisk utsatthet. I stället skulle samhällsvägledningen präglas av ett företrädarskap, där "lagen" föreföll vara den primära arenan för att tillgodose en "skälig levnadsnivå". Samhällsvägledaren Erika på Nordöstra beskrev samhällsvägledarens dubbla roll, både som representant och att representera. Det var en roll som av citatet att döma associerades specifikt till beslut om ekonomiskt bistånd.

Eftersom vi inte tar beslut om folks livsöden så gör det också att vi kan representera dem, alltså det blir som att vi sitter på två stolar tänker jag. Alltså dels representerar jag medborgarens röst in i kommunen och hjälper till och kollar upp saker, kontaktar handläggare och sånt där, men jag representerar också kommunen gentemot medborgaren där jag upplyser om vilka liksom regler och lagar som kommunen har att förhålla sig kring. Till exempel när man beviljar eller ger avslag på en ansökan om ekonomiskt bistånd.

I en gruppintervju på Södra redogjorde samhällsvägledarna just för det specifika gränstillstånd då de uppfattade att ett socialt förhållande var så pass graverande att de behövde lyfta frågan uppåt i den politiska organisationen och representera Södras besökare. I citatet ser vi hur frågan om grundläggande behov – i det specifika fallet en bostad – handlade mindre om fullgörandet av ”plikten” och mera om personerna som bärare av medborgerliga och universella rättigheter (barnkonventionen).

Jag tänker också på rollen vi har när vi möter problem som berör en grupp, till exempel bostadsbrist. Då lyfter vi upp det till högre nivå så man kan försöka att påverka fast vi vet hur det är, men ändå, vi känner att vi måste göra det för att vi ser problematiken. Så vi diskuterar först i gruppen om hur vi ska göra och sen lyfter vi upp det om vi inte kommer fram till någon lösning. För det är också en politisk fråga när det rör alla medborgare, särskilt med barnkonvention som blev lag, och här möter vi folk som har barn och riskerar bli hemlösa.

Arbetslinjen var begränsad som hegemonisk idé och praktik när den ekonomiska utsattheten hotade en skälig levnadsnivå. Om samhällsvägledare i egenskap av funktionärer för att förmedla, översätta och legitimera hegemoniska projekt vanligtvis intagit en utbildande, motiverande och vägledande roll skulle de i situationer av svår ekonomisk utsatthet agera som företrädare. Det var en roll som agerade inom ”lagens” arena för att utkräva människors ”rätt” till en dräglig levnadsnivå oberoende av fullgörandet av en medborgerlig plikt.

Diskussion

Vi använde uppmaningen ”gör din plikt och kräv din rätt” som en ingång till en kritisk analys av hur arbetslinjen realiserades som hegemonisk praktik på medborgarkontor i en kontext präglad av fattigdom och arbetslöshet. Kritiska policyanalyser har visat hur marginaliserade bostadsområden blivit en skådeplats för arbetsmarknads- politiska diskussioner med fokus på krav, aktivering och arbetsmarknads-etablering av nyanlända migranter (Dahlstedt, 2013; Dahlstedt & Neergaard, 2019; Schierup &

Ålund, 2011). Vårt bidrag till denna diskussion är en etnografiskt grundad studie som undersöker hur arbetslinjen realiseras genom samhällsvägledningen på medborgarkontor. Den etnografiska ingången kan synliggöra problem och omständigheter som ofta förblir osynliga i både politik och policyforskning,

Som vi har sett i artikelns empiriska del, och som påpekats av Junestav (2004) och Paulsen (2010), kan arbetslinjen inte förstås på ett entydigt sätt. Det blev också tydligt inom samhällsvägledningen. Å ena sidan reproducerade samhällsvägledningen en kravfylld arbetslinje genom att utbilda boende att foga sig efter aktiveringskrav och hot om sanktioner. Samhällsvägledningen representerar här en del av en bredare aktiveringstrend inom arbetsmarknadspolitiken (Lødemel & Moreira, 2014; Ulmestig, 2007). Å andra sidan fungerade samhällsvägledningen som en form av kritisk pedagogik som utbildade utsatta grupper i arbetsrättsliga regler och fackliga resurser, vilka de kunde använda för att förbättra sin situation. Ur ett teoretiskt perspektiv bekräftar dessa resultat arbetslinjens hegemoni, eftersom arbetslinjen visar sig vara en idé och praktik i ständig förändring och modifiering, vilket gör den elastisk och användbar för olika syften (Hall, 2016).

Vi fokuserade på tre teman för att analysera arbetslinjen som hegemonisk praktik. Först undersökte vi hur arbetslinjen var inbäddad i specifika institutioner och administrativa praktiker. Här visade vi, genom aktivitetsrapporteringen, hur arbetslinjen reproducerades genom att spegla aspekter av lönearbete, såsom tidsreglering och kontraktsförhållanden (Ulmestig m.fl., 2020). Denna reproduktion förstärktes av tvångsmekanismer och ekonomiska sanktioner, såsom utebliven ersättning vid försenad rapportering, frånvaro från arbetsmarknadsprogram eller hot om vräkning från etableringsboende.

Det andra temat fokuserade på hur arbetslinjen upprätthålls i en arbetsmarknad präglad av konflikter och otrygghet. De osäkra arbetsvillkoren intensifierade motsättningarna mellan arbetstagare och arbetsgivare, vilket gjorde det svårt för arbetslinjen att enbart upprätthållas genom lönearbetet. Här framhävde samhällsvägledningen arbetslinjens rättighetsperspektiv genom att koppla den till arbetsrättsliga arrangemang.

Det tredje temat, som också anknyter till temat för detta specialnummer, undersökte hur arbetslinjen realiseras som hegemonisk praktik i situationer som hotar en skälig levnadsnivå. I de fallen handlade lösningen sällan om att "göra sin plikt" på arbetsmarknaden. I stället intog samhällsvägledare en roll som företrädare för individer, där de krävde tillgång till grundläggande behov som bistånd för mat och boende. På så sätt fungerade medborgarkontoren som ett sista skyddsnät i samhället.

Så, var landar vi i den här artikeln? Vi kan konstatera att medborgarkontoren ger en värdefull inblick i de motsägelser som präglar den nuvarande arbetslinjen. För det första verkar den kravfyllda aktiveringen skapa osäkerhet och rädsla för sanktioner

hos arbetslösa, vilket riskerar att underminera de förutsättningar för aktivt samtycke som behövs för att upprätthålla hegemoniska projekt. För det andra är de rådande arbetsmarknadsvillkoren en källa till ökade konflikter mellan arbetstagare och arbetsgivare, vilket måste förstås i ljuset av den nyliberala arbetsmarknadspolitikens utveckling under de senaste decennierna (Bengtsson & Jacobsson, 2018). Det framstår som nödvändigt att granska hur arbetsmarknadspolitiska reformer påverkat arbetslinjens villkor som hegemonisk idé och praktik, särskilt i frågor som rör arbets kvalitet och trygghet för personer i osäkra positioner. För det tredje är en central fråga huruvida arbetslinjen går att upprätthålla om den ekonomiska ojämlikheten blir alltför stor. Enligt Gramsci (1971) måste hegemoniska projekt ha en "ekonomisk kärna", där styrande grupper tar hänsyn till marginaliserade gruppers behov och omfördelar en del av det samhälleliga överskottet. Det är utifrån detta teoretiska perspektiv som vi förstår begreppet "skälig levnadsnivå" – inte bara som ett absolut mått för ekonomisk trygghet och överlevnad, utan också som en nödvändig del av ett hegemoniskt projekt.

Sammanfattningsvis visar vår studie att den politiska retoriken om en förstärkt arbetslinje i marginaliserade områden kan leda till motsägelsefulla konsekvenser. Den kan undergräva sina egna villkor genom att skapa rädsla för sanktioner, intensifiera konflikter och osäkerhet på arbetsmarknaden samt inte ha tillräckliga skyddsnet som garanterar en skälig levnadsnivå.

Avslutningsvis vill vi understryka att medborgarkontoren spelar en viktig roll för många som söker vägledning där. Många besökare uttryckte att de fick personlig service och information på medborgarkontoret som de sällan fick från andra myndigheter. Samtidigt är medborgarkontoren inte en lagstadgad verksamhet, vilket blev tydligt under vår studie eftersom flera kommuner saknade sådana kontor. Frågan kvarstår: Vem ska vägleda och företräda de mest utsatta i situationer präglade av hyperexploatering och välfärdssystem som skapar en rädsla för att göra fel?

Tack

Vi vill tacka deltagarna på symposiet *Plats, planering och politik* på NAPSA-konferensen 2024, som lämnade konstruktiva kommentarer på ett tidigare utkast på denna text. Ett särskilt tack riktas till Dominika Vergara Polanska och Marcus Herz som fungerade som diskussionspartner för samtliga texter på symposiet. Det fulla ansvaret för tolkningar och slutsatser i texten vilar på författarna.

Referenser

- Andersson, R. & Holmqvist, E. (2019) *Grannskapseffekter och politik och planering för minskad segregation: Underlagsrapport till Jämlikhetskommissionen*.
- Bengtsson, E. (2020) *Världens jämlikaste land?* Lund: Arkiv förlag.
- Bengtsson, M. & Jacobsson, K. (2018) The institutionalization of a new social cleavage: ideological influences, main reforms and social inequality outcomes of "the new work strategy". *Sociologisk forskning*, 55(2–3): 155–177.
- Bengtsson, M. & Jacobsson, K. (2022) Inledning till Temanummer om Aktiveringspolitik och styrningen av de välfärdsprofessionella. *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, 28(2): 1–11.
- Dahlstedt, M. (2013) The politics of labour market activation: employability, exclusion and active citizenship. *Revija za sociologiju*, 43(1): 5–29.
- Dahlstedt, M. (2015) The politics of making demands: discourses of urban exclusion and medialized politics in Sweden. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 28(2): 101–117.
- Dahlstedt, M. & Neergaard, A. (2019) Crisis of solidarity? Changing welfare and migration regimes in Sweden. *Critical Sociology*, 45(1): 121–135.
- Dean, H., Bonvin, J.M., Vielle, P. & Farvaque, N. (2005) Developing capabilities and rights in welfare-to-work policies. *European Societies*, 7(1): 3–26.
- Desmond, M. (2014) Relational ethnography. *Theory and Society*, 43(5): 547–579.
- Emerson, R.M., Fretz, R.I. & Shaw, L.L. (2011) *Writing ethnographic fieldnotes*. Chicago: University of Chicago Press.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Fassin, D. (2015) Introduction: Governing precarity. I: D. Fassin & Y. Bouagga (red.) *At the heart of the state: the moral world of institutions*. London: Pluto.
- Fredriksson, M. (2022) *Fostran till anställningsbarhet: ungas berättelser inifrån den kommunala arbetsmarknadspolitik*. Eskilstuna: Mälardalens universitet.
- Frödin, O. & Kjellberg, A. (2020) Anställningsbidrag: integration eller etnisk segmentering? *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, 26(1): 30–52.
- Garrett, P.M. (2018) *Welfare words: critical social work & social policy*. London: Sage.
- Govender, L. (2023) *Crumbs from the rich man's table? Municipal labour market policies and recognition of welfare recipients in Sweden*. (Diss.) Växjö: Linnaeus University Press.
- Gramsci, A. (1971) *Selections from the prison notebooks of Antonio Gramsci*. London: Lawrence & Wishart
- Grander, M., Roelofs, K. & Salonen, T. (2022) Area-based development initiatives: a means to an end or an end in itself? A literature overview on the case of Sweden. *Nordic Social Work Research*, 12(2): 243–255.
- Hall, S. (2016) *Cultural studies 1983: a theoretical history*. Durham: Duke University Press.
- Hedman, L. & Andersson, R. (2015) Etnisk segregation och inkomstsegregation i Sveriges tio största arbetsmarknadsregioner 1990–2010. I: B. Bengtsson, R. Andersson & G. Myrberg (red.) *Mångfal-dens dilemman: boendesegregation och områdespolitik*. Malmö: Gleerups
- Hort, S. (2014) *Social policy, welfare state, and civil society in Sweden. Vol. 1: History, policies, and institutions 1884–1988*. Lund: Arkiv förlag.
- Humphrys, E. (2024) Hegemony as a protean concept. I: W.K. Carroll (red.) *The Elgar companion to Antonio Gramsci*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Hvinden, B. & Johansson, H. (2007) *Citizenship in Nordic welfare states: dynamics of choice, duties and participation in a changing Europe*. London: Routledge

- Junestav, M. (2004) *Arbetslinjer i svensk socialpolitisk debatt och lagstiftning 1930–2001*. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala Studies in Economic History 72. Uppsala: Uppsala universitet.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985/2008) *Hegemonin och den socialistiska strategin*. Göteborg: Glänta
- Lipsky, M. (2010) *Street-level bureaucracy: dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Lombardi, S. & Vikström, J. (2019) *Arbetsförmedlingens kontrollarbete, sanktioner och de arbetslösas sökbeteende*. Uppsala: IFAU.
- Lødemel, I. & Moreira, A. (2014) *Activation or workfare? Governance and the neo-liberal convergence*. Oxford: Oxford University Press.
- Marklund, S. & Svallfors, S. (1987) *Dual welfare: segmentation and work enforcement in the Swedish welfare system*. Research Reports 94, Department of Sociology: Umeå University. Motion 2020/21:3371 Återupprätta arbetslinjen.
- Mouffe, C. (2019) *Till vänsterpopulismens försvar*. Hägersten: Tankekraft.
- Panican, A. & Ulmestig, R. (2019) Vad är nytt? kunskapssammanställning av kommunal arbetsmarknadspolitik. *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, 25(3–4): 108–128.
- Paulsen, R. (2010) *Arbets samhäll: hur arbetet överlevde teknologin*. Malmö: Gleerups.
- Peck, J. & Theodore, N. (2001) Exporting workfare/importing welfare-to-work: exploring the politics of Third Way policy transfer. *Political Geography*, 20(4): 427–460.
- Proposition 2012/13:12 *Åtgärder inom arbetslöshetsförsäkringen*.
- Rubin, A. (2021) *Rocking qualitative social science: an irreverent guide to rigorous research*. Stanford University Press.
- Salonen, T. (1998) Klient. I: V. Denvall & T. Jacobsson (red.) *Vardagsbegrepp i socialt arbete: ideologi, teori och praktik*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Scarpa, S. (2016) Looking beyond the neighbourhood: income inequality and residential segregation in Swedish metropolitan areas, 1991–2010. *Urban Geography*, 37(7): 963–984.
- Schierup, C.U. & Ålund, A. (2011) The end of Swedish exceptionalism? Citizenship, neoliberalism and the politics of exclusion. *Race & Class*, 53(1): 45–64.
- SOU 1995:142 *Att röja hinder för samverkan, egenmakt, arbetslinjen*. Stockholm: Fritze.
- SOU 2005:29 *Storstad i rörelse: kunskapsöversikt över utvärderingar av storstadspolitikens lokala utvecklingsavtal*. Stockholm: Fritze.
- Stigendal, M. (2016) *Samhällsgränser: ojämlikhetens orsaker och framtidsmöjligheterna i en storstad som Malmö*. Stockholm: Liber.
- Thomas, P. D. (2013). Hegemony, passive revolution and the modern Prince. *Thesis Eleven*, 117(1), 20–39.
- Ulmestig, R. (2007) *På gränsen till fattigvård? En studie om arbetsmarknadspolitik och socialbidrag*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Ulmestig, R., Denvall, V. & Nordesjö, K. (2020) "Claiming" equality and "doing" inequality: individual action plans for applicants of social assistance. *Social Work and Society*, 18(2): 1–14.
- Vetenskapsrådet (2017) *God forsknings sed*. Vetenskapsrådet.
- Wang, J. (2018) *Carceral capitalism*. South Pasadena: Semiotexte.
- Wright, E.O. (2010) *Envisioning real utopias*. London: Verso.
- Örnlin, H. (kommande) *Den urbana frontens politik 1988–2023: ojämna utveckling, hegemoniska kriser, subalternitet*.